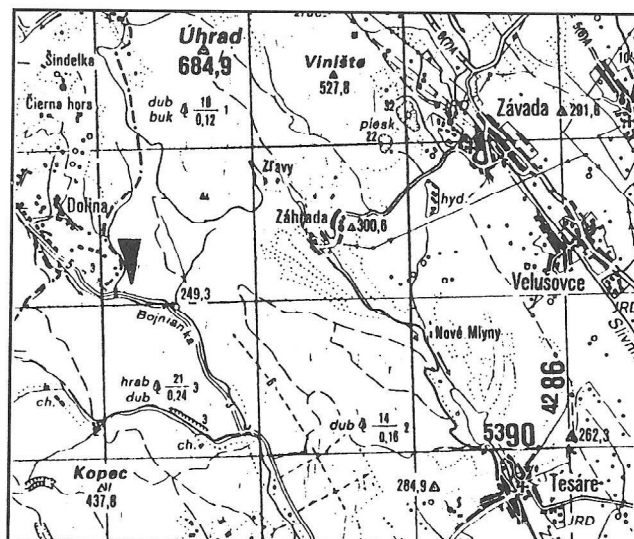

NÁLEZY Z DOBY SŤAHOVANIA NÁRODOV Z BOJNEJ

VLADIMÍR TURČAN

Archeologický obraz slovenského územia v dobe sťahovania národov je pomerne nejasný a torzovitý. Charakter pramennej základne však zrejme do istej miery odráža skutočnú sídelnú situáciu po zániku rímskej zvrchovanosti nad Panóniou a po odchode prevažnej väčšiny príslušníkov germánskych kmeňov zo slovenského územia koncom 4. storočia. V danom stave pomáhajú aj ojedinelé či náhodné objavy spresniť znalosti o historickom vývoji tohoto obdobia. K tejto kategórii predmetov možno priradiť aj tri železné artefakty z Bojne (okr. Prievidza), nájdené na jar roku 2000 amatérskym hľadačom kovov. Pracovníkom SNM-Archeologického múzea sa podarilo predmety zachrániť a získať do zbierok múzea (sú uložené pod evidenčnými číslami AP 37 627 – 37 629). Ich výpovednú hodnotu síce znižujú nálezové okolnosti, ktoré však boli v rámci možností overené.

Miesto nálezu sa nachádza päť kilometrov severozápadne od obce Bojná na vyvýšenine Hradisko, ktoré leží nad ústím Lieskovského potoka do Bojnianky (obr. 1). Podľa údajov nálezcu sa predmety nachádzali tesne pri sebe asi tri metre od východného úpätia valu v hĺb-

Obr. 1 Bojná, okr. Topoľčany. Lokalita označená šipkou

ke 25 cm. Ak predpokladáme dôveryhodnosť týchto informácií, tvorili nálezy jeden celok. Vzhľadom na datovanie všetkých troch artefaktov do rovnakého obdobia, ako je uvedené nižšie, údaje nálezcu možno považovať za relevantné.

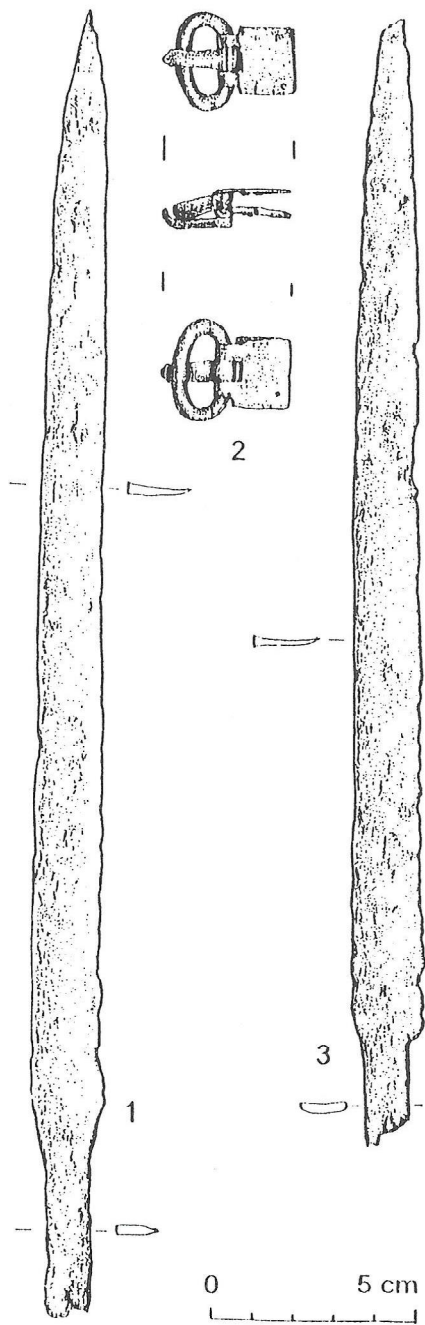
Opis predmetov

1. Pracka železná s oválnym rámčekom a štvorcovou záchytnou platničkou s dvoma bronzovými nitmi na konci. Platnička je užšia ako oblúk rámčeka. Jazyček, pri konci ohnutý cez rámček, je pri koreni zosilnený jemne ryhovaným hranolčekovitým náliatkom. Rozmery: celková dĺžka 3,1 cm, šírka rámčeka 2,4 cm, hrúbka rámčeka 0,4 cm, rozmery platničky 1,7 x 1,4 cm, dĺžka jazyčka 1,3 cm (obr. 2: 2).
2. Krátky mečik – sax, železo, s paralelne idúcim chrbtom a ostrím, k hrotu sa pozvoľne zužujúcim. Rukoväť obdĺžnikového prierezu zo strany ostria výrazne odsadená, zo strany chrbta pozvoľne odsadená. Rozmery: celková dĺžka 27,1 cm, max. šírka 2,8 cm, dĺžka zachovanej časti rukoväti 2,5 cm. Na rukoväti zachované stopy drevenej rúčky (obr. 2: 3).
3. Krátky mečik – sax, železo, s paralelne idúcim chrbtom a ostrím, k hrotu sa pozvoľne zužujúcim. Rukoväť obdĺžnikového prierezu obojstranne odsadená. Rozmery: celková dĺžka 31,4 cm, max. šírka 1,8 cm, dĺžka zachovanej časti rukoväti 3,9 cm (obr. 2: 1).

Železná **pracka** s oválnym rámčekom a štvorcovým záchytným kovaním (obr. 2: 2) je pomerne dobre chronologicky zaraditeľná. Jej pôvod hľadá J. Tejral vo východnej Európe, konkrétne v prostredí čerňachovskej kultúry (Tejral 1985, 319). Na strednom Podunajsku možno výskyt tvarovo blízkych praciek zaregistrovať najskôr na pohrebiskách z druhej polovice 4. storočia (Fülep 1984, 112, Taf. LII: 2). Nechýbajú ani v záverečnom horizonte svébskych žiarových pohrebísk, ako dokazuje nález z hrobu 2 v Horných Heršpiciach (Tejral 1985, 327, obr. 4: 1). Tu ide snáď o cudziu etnickú infiltráciu do neskororímskeho prostredia ako predzvesť rozsiahlych zmien vyvolaných sťahovaním národov. Z nálezových celkov, v ktorých sa pracka s oválnym rámčekom a štvorcovým záchytným kovaním vyskytuje spolu s datovateľným materiálom, treba v prvom rade spomenúť inventár dievčenského hrobu v Zagyvarékasi, ktorý pozostával z artefaktov neskororímskej a hunskej proveniencie (Vadai 1974/75, 83–87, Taf. 26: 23). Podľa J. Tejrala zloženie inventára naznačuje sarmatskú etnicitu pochovanej osoby (Tejral 1999, 233). Pre datovanie pracky z Bojnej je dôležitý hrob z Měcholup, obsahujúci popri inom identické spínadlo, ktoré je takisto zdobené na základni drobným hranolovitým náliatkom. Hrob obsahuje nálezy charakteristické pre vinařický typ, predstavujúci počiatok sťahovania národov v Čechách (Svoboda 1965, 194, tab. XXX: 3; Godłowski 1970, 81), totožný so stupňom D1 (Tejral 1988, 227).

V náleze z Bojnej sú dvomi exemplármi zastúpené **saxy**, úzke, jednosečné krátke meče s priamym ostrím (obr. 2: 1, 3). V strednej Európe sa objavili počiatkom doby sťahovania národov ako typické zbrane nomádskych jazdcov. Pôvod týchto ľahkých bodných a vrhacích mečikov hľadá J. Werner v strednej Ázii a považuje ich za charakteristickú zbraň nomádskych etník. Podľa uvedeného bádateľa sa v dunajskej oblasti objavili tesne pred polovicou 5. storočia v súvislosti s vpádom Hunov (Werner 1956, 44). V poslednom období bol v literatúre zaznamenaný aj názor o možnom byzantskom pôvode krátkych saxov (k tomu aj s polemikou: Čižmář – Tejral 2002, 107). Už pred rokom 400 sa saxami výnimočne vyzbrojovali Sarmati, zrejme následkom konfliktu s Hunmi, kvôli ktorým zmenili bojovú taktiku a novým nepriateľom prispôbili používané zbrane (Tejral 1982, 151).

Zo slovenského územia registrujeme jeden sax z pohrebiska Levice-Alsórétek. Predstavuje ho 69 cm dlhý a 3,2 cm široký exemplár s rukoväťou oválneho prierezu. Podľa zachovaných stôp bola zbraň uložená v drevenej pošve, po ľavej strane dolných končatín bojovní-

Obr. 2 Bojná, okr. Topoľčany. 1, 3 – saxy, 2 – pracka, železo

ka vyššej postavy (Budinský-Krička 1950, 154; Točík 1962, 193). Iný sax bol objavený na pohrebisku v Bratislave, časť Devínske Jazero. Predstavuje ho 48 cm dlhá zbraň s maximálnou šírkou čepele 4 cm (Kraskovská 1968, 209–212).

Dĺžka saxov kolísala v rozmedzí niekoľkých desiatok centimetrov. Extrémna dĺžka, až 69 cm, je uvádzaná už u spomenutého exempláru z Levíc (Točík 1962, 193). Dĺžku 60 cm dosahovali aj zbrane z Altlußheimu, Blučiny-Cézavy a Pouanu (Szameit 1984, 151). Na druhej strane z Valtíc je uvádzaný exemplár s dĺžkou 30,5 cm a bojovník, pochovaný v Šaraticiach, mal vedľa tela uložený len 25 cm dlhý sax (Tejral 1982, 151). Zároveň treba uviesť, že všetky uvedené zbrane mali poškodenú, resp. ulomenú časť rukoväte. Toto konštatovanie sa týka aj saxov z Bojnej, ktoré svojou dĺžkou 31,4 cm a 27,1 cm patria medzi kratšie exempláre. Maximálna šírka týchto zbraní kolíše medzi 2,5 cm (Valtice; Tejral 1982, 151), resp. 2,8 cm (Sigmundsherberg; Lippert 1968, 328) až po 3,5 cm u saxov z Cézavy a Šaratic (Tejral 1982, 151). Pre porovnanie exempláre z Bojnej sú široké 2,8 a 1,8 cm. Dĺžka saxov nie je priamo úmerná ich šírke. Napríklad krátky exemplár zo Šaratic (25 cm) patrí zároveň svojou šírkou 3,5 cm k najširším.

Pokiaľ je udávaná poloha saxu v hrobe, tak autori bez výnimky uvádzajú ľavú stranu (Megay 1952, 132; Budinský-Krička 1950, 54; Tihelka 1963, 476). Bojovníci ho teda nosili na ľavej strane opasku. Rovnako si možno všimnúť fakt, že sa vyskytuje aj ako párová zbraň, napríklad spolu s dlhým mečom (Megay 1952, 132). Tento poznatok naznačuje, že oba saxy z Bojnej mohli byť súčasťou výzbroje jedného bojovníka, zrejme upevnené na opasku, ktorý spínala nájdená železná pracka. Z datovania pracky a oboch saxov do horizontu D sťahovania národov, ako aj z ich etnickej interpretácie vyplýva, že ide o kovové časti opasku hunského bojovníka z čias Attilovej ríše. Keďže dosiaľ známe pracky analogickej konštrukcie a tvaru sú, s výnimkou exempláru z Vyšného Kubína na Orave (Pieta 1991, Fig. 2: 9) vyrobené z bronzu, prípadne iného vzácneho kovu a luxusnejšie prevedené (Alföldi 1932, 86; Werner 1959, Abb. 7, Taf. III: 2), nebol zrejme vlastníkom opaska príslušník hunskej elity, ale skôr radový bojovník. V skutočnosti teda nemuselo ísť o depot vo vlastnom slova zmysle, t. j. o intencionálne uloženie cenných predmetov do zeme, ale možno skôr o zabudnutý alebo stratený opasok.

Určité historické závery umožňuje aj samotné miesto nálezu, nachádzajúce sa v západnej časti Nitrianskej kotliny, 10 kilometrov západne od Topoľčian. Severná hranica výskytu hunských pamiatok leží zhruba na čiare Levice – Nitra (Reitervölker 1996, 129), teda južnejšie než región, z ktorého pochádzajú uvedené predmety. Zatiaľ čo z hľadiska tejto línie je vyššie spomenutá železná pracka nájdená vo Vyšnom Kubíne (Pieta 1991, Fig. 2: 9) najskôr dokladom druhotného transferu artefaktu hunského pôvodu do cudzieho kultúrneho prostredia, kovové súčasti opaska z Bojnej možno považovať za svedectvo preniknutia menšej prieskumnej jazdeckej jednotky nomádov údolím rieky Nitry k jej západným prítokom z Považského Inovca. Ich prienik však v žiadnom prípade nemožno hodnotiť ako doklad ovládnutia topoľčianskeho regiónu Hunmi. Najpravdepodobnejšie išlo len o jednu z prieskumných hliadok, vyslaných v dobe príchodu Hunov do nížinných oblastí Karpatskej kotliny zabezpečiť informácie o hornatých oblastiach, ležiacich severne od ich záujmového územia.

LITERATÚRA

- ALFÖLDI, A. 1932: Funde aus der Hunnenzeit und ihre ethnische Sonderung. Arch. Hung. 9.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V. 1950: Prehistorické a ranodějinné nálezy v Leviciach. AR 11, s. 153–158.
- ČIŽMÁŘ, Z. – TEJRAL, J.: Kriegergräber aus dem 5. Jh. N Chr. In Prostějov-Držovice. In: Tejral, J. (Hrsg): Probleme der frühen Merowingerzeit im Mitteldonauraum. Brno 2002, s. 99–124.
- FÜLEP, F. 1984: Sopiana. Budapest.
- GODŁOWSKI, K. 1970: the Chronologie of the Late Roman and early Migration Periods in Central Europe. Prace Arch. 11.
- KRASKOVSKÁ, L. 1968: Hroby z doby sťahovania národov pri Devínskom Jazere. AR 20, 1968, s. 209–212.
- LIPPERT, A. 1968: Völkerwanderungszeitliche Grabfunde aus Schletz und Sigmundsherberg in Niederösterreich. Germania 46, 32–333.
- MEGAY, G. 1952: Hun-germán sírlelet a borsodmegyci Szirmabcsenyöröl. AÉ 79, s. 132–134.
- PIETA, K.: The North Carpathians at the beginning of the Migration period. Antiquity 65, 1991, s. 376–387.
- REITERVÖLKER AUS DEM OSTEN. Hunnen und Awaren. Eisenstadt 1996.
- STAŇA, Č. 1961: Kostrový hrob z doby stěhování národů v Horních Heršpicích. PV, s. 82–83.
- SVOBODA, B. 1965: Čechy v době stěhování národů. Praha.
- SZAMEIT, E. 1984: Zu den Waffen von Wien – Leopoldau. AA 68, s. 136–154.
- TEJRAL, J. 1982: Morava na sklonku antiky. Praha.
- TEJRAL, J. 1985: Naše země a římské Podunají na počátku doby stěhování národů. Pam. arch. 76, s. 308–397.
- TEJRAL, J. 1988: Zur Chronologie der frühen Völkerwanderungszeit im mittleren Donauraum. AA 72, s. 223–304.
- TOČÍK, A. 1962: Nové nálezy z doby sťahovania národov na juhozápadnom Slovensku. ŠZ 9, s. 187–218.
- VADAY, A. H. 1974–1975: Ein „barbarisches“ Skeletgrab von Zagyvarékas (Komitat Szolnok). MIA 5, 1974/75, s. 81–88.
- WERNER, J. 1956: Beiträge zur Archäologie des Attila-Reiches. München.
- WERNER, J. 1959: Studien zu Grabfunden des V. Jahrhunderts aus Slowakei und der Karpatenukraine. SIA 7, s. 422–438.

DIE VÖLKERWANDERUNGSZEITLICHEN FUNDE AUS BOJNÁ

VLADIMÍR TURČAN

Nordwestlich der Gemeinde Bojná (Mittelslowakei, Bez. Topoľčany, Abb. 1) wurden auf der Anhöhe Hradisko zwei Saxe und eine Eisenschnalle (Abb. 2) gefunden. Die Gegenstände, entdeckt von einem Amateursucher mit Hilfe eines Metalldetektors, konnte man nach dem Eingriff des Slowakischen Nationalmuseums-Archäologischen Museums in Bratislava retten und für die Museumssammlungen gewinnen. Die Schnalle (Abb. 2: 2) hat ihren Ursprung in der Tschernjachow-Kultur. An die mittlere Donau gelangt sie in der zweiten Hälfte des 4. Jahrhunderts, wobei sie auch in der Sarmatenumgebung nicht fehlt. Ähnlich wie die Schnalle aus Bojná ist auch das Exemplar aus Měcholupy (Tschechische Republik), datiert an den Anfang der Völkerwanderungszeit, auf der Basis mit einem winzigen prismatischen Aufguß verziert. Die Saxe (Abb. 2: 1, 3) erscheinen in Mitteleuropa am Anfang der Völkerwanderungszeit im Zusammenhang mit dem Hunneneinbruch vor der Hälfte des 5. Jahrhunderts. Deren Ursprung sucht man in Mittelasien. Die Saxe aus Bojná gehören zu den

kürzeren Exemplaren. In den Gräbern liegen sie gewöhnlich an der linken Seite des Skelettes. Oft erscheinen sie als Paarwaffe.

Die Funde kann man in den Horizont D der Völkerwanderungszeit datieren. Es handelt sich offenbar um Metallteile vom Gürtel eines Hunnenkriegers aus der Zeit des Attila-Reiches. Da die Schnalle nicht aus Bronze wie üblich, sondern aus Eisen gemacht wurde, gehörte der Gürtel wohl keinem Mitglied der Hunnenelite, sondern eher nur einem einfachen Krieger. Die nördliche Vorkommensgrenze von Hunnendenkmälern liegt südlich von Bojná. Die Funde liefern damit keinen Beleg über die Einnahme dieser Region durch die Hunnen, sondern geben eher die Zeugnis davon, daß sie bis hierher eine Streife geschickt haben.